

ALKOTÓMŰHELY

BARÁCIUS ZOLTÁN

ÚJ SZELEK A VITORLÁKBAN

A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZ MAGYAR TÁRSULATÁNAK
1976—77. ÉVADJARÓL

A Szabadkai Népszínház magyar társulata a jelennek munkálkodik s úgy tűnik, hogy végre megváltozott a csillagok rendje. Az évad botladozva indult, de a csöndes nappalok és mozgalmas éjszakák után mos már nyugodt lelkiismerettel leszögezhetjük, a színház szebb holnapok elé tekint. Az idősek a fiatalokra ruházták az örökséget, a vagyont. Többen kiléptek a sorból, de „a menet halad tovább”, s a hátrahúzó erők lassan lemaradoznak.

Miért nem vendégszerepelhetett mind ez ideig Szabadkán a Nagygellért házaspár, Faragó Árpád, miért nem rendezhetett nálunk Varga István és Bambach Róbert? Különböző mozgások jellemzik az elmúlt évad második felét és az orvosi diagnózis — hivatalosan — igen kedvező. Nem mindenki helyesel, nem mindig és nem mindenütt, méltó adót a szent zsámolyra nem kapnak azok, akik önzetlenül harcolnak a jobb színház jövőjéért, tudjuk, de a szakemberek egybehangzó vélemények szerint a színház feladatát teljesíti akkor, amikor Lorcát, Krležát, Németh Lászlót és a vajdasági magyar írókat játssza. Ez a „tempó” minden szépségével és nagyszerűségével nem eredményezhet mozdulatlanságot.

Szellemeket úrtünk ki a színházból. Ujra elbűvülő mítoszt lehetne teremteni munkásságunkból, a mi köznapi világunkról, mert majdhogynem végtelen a Szabadkai Népszínház trónterme, s ez a trón most nem inog.

Természetesen roncsokon épült fel a nagy mű, a régi üszkén. Nem lehet megkerülni a múlt maradványait. Jelenről, múltrol szól ez az írás. Ördögűzésről, az újnak szeretetéről.

A magyar társulat 1976—77. évadjának repertoárja:

1. Alekszej Arbuzov: *Jó reggelt, boldogság*. Játsoztották: 41-szer. Rendező: Lányi István. Szereplők: Sántha Pusztá Lajos, Kasza Éva, Czehe Gusztáv, Pásthy Mátvás és mások.

2. Peter Hacks: *Amphitryon*. Játsoztották: 19-szer. Rendező: Virág Mihály. Szereplők: Jónás Gabriella, Albert János, Korica Miklós, Balázs Piri Zoltán és Medve Sándor.

3. Domonkos István—Franyó Zsuzsa: *En lenni*. Műsoron maradt. Rendező: ifj. Szabó István. Előadja: Arok Ferenc.

4. Kopeczky László: *Don Juan utolsó kalandja*. Műsoron maradt. Rendező: ifj. Szabó István. Szereplők: Arok Ferenc, Jónás Gabriella, Kassa Éva, Kerekes Valéria, Szabó István és mások.

5. Németh László: Győzelem. Játszották: 25-ször. Rendező: Varga István. Szereplők: Nagygellért János, N. Kiss Júlia, Kerekes Valéria, Pásthly Máttyás és mások.

6. Federico Garcia Lorca: *Bernarda Alba háza*. Műsoron maradt. Rendező: Marjan Bev. Szereplők: Karna Margit, Jónás Gabriella, Ábrahám Irén, Kerekes Valéria és mások.

7. Miroslav Krleža: *Galicia*. Játszották: 7-szer. Rendező: Virág Mihály. Szereplők: Balázs Piri Zoltán, Pásthly Máttyás, Salamon Sándor és mások.

A NEGYEDIK GRACIA

Kosztolányi Dezső írja a Színházi Élet 1923. június 17. számában:

„Miért kicsinyítik az operettet? Ma már senkinek sincs joga vállon veregetni s becéző, babusgató szóval illetni. Ez a mi tépett, hanyatló, korunk zenés, rózsás kavargása, az erkölcsi kétségek, elvetélt fájdalmak, korcs örömek farsangja, közvetlen a hamvazószerda előtt. Egykor, öregszüleinik ifjúságában, még piciny volt, de most óriásivá nőtt”.

Igy vall az író, aki Szabadkáról indult és „megmérte” a szabadkaiak ízlését, tudta talán, hol a határ, amelyen túl a néző aligha környékezi meg a színházat. A továbbiakban ezt is megállapítja:

„Mozart, a derűs lángelme, valaha lenézte. Ő keresztelte el operettek. Följegyezték kaján mondását, hogy bármely zeneszerző írhat operettet, reggeli és ebéd között. Azóta azonban a század hozzáidomult, már el is felejtette, mi az »opus« s csak azt tudja, mi az »operett«. Operettlekek között élünk.”

Miért idézzük az író, aki az operett mellett kardoskodott éles pengével, Mozartot sem kimélve? Az író műveiben nem lelhető fel az agyon-dicsért „rózsás kavargás” s mégis...? Bizony városunkban hosszú idő után operetteladásnak tapsolt a közönség, a *Mágnás Miskának*. Zsúfolt ház fogadta a „korcs fájdalmak farsangját”, a színházi embereket telefonon zaklatták jegyért a nézők, „házaltak”, hirtelen megbolydult a város, mindenki megtalálta a maga műfaji eligazítását. Hiszen Kosztolányi 1923-ban megjósolta: „Operettlekek között élünk...”

Nos, napnál világosabb: a közönség leadta a névjegyét, nem sajnálta az ötezrest a jegyért, felvértezett örömmel tapsolt, ujjongott, de egynéhányan sötét gondolatokkal a sarokba vonultak — fájdalomtól terhesen. Mert színházi válság az üres ház, ha a *Galicia* előadásáról tömegesen távoznak a nézők, de színházi válság a javából a telt ház is. Nem szólhatunk az operett ellen, de szólnunk illik a drámairodalom mellett. Több vajdasági város és község illetékese egyszerűen elutasította Németh László *Győzelmét*, a Lorca-dramát, megszakadt a kápcsolat, mert színházunk nem játszik operettet. Tömören és magyarul szólva: a Szabadkai Népszínház szakmailag képtelen megbirkózni az operett követelményeivel. Nincsenek énekesink, táncosaink, nincs teljes értékű zenekarunk.

Szabad-e vitába szállni Kosztolányival? Írjuk át az ő nevére a *Galiciát* és a *Bernarda Alba házát*, kérjük meg, hogy jöjjön közénk a nevezett harmadik vagy negyedik előadására, amikor száz vagy még annál kevesebb néző előtt játszanak a színészek. Vajon milyen tanulságot vonna le a századról, és melyik terelőúton jutna el a vidámságból a szomorúságba?

Végeredményben igaza van. Operettlekek között élünk. Cikke végén még ezt is leírta: „Euphrosinc, Thalia, Aglaia, a három grácia meghalt mindörökre. Itt van helyette az operett muzsája, a negyedik grácia.”

Ha a muzsák mindegyikét körüludvarolnánk?! Próbáljuk meg?

...és mihez kezdünk ma, vagyis 1976-ban? Viseltes ruhában divatozunk. Magas igények nélkül elővesszük a rossz közül a legrosszabbat, a

megzenésített vígjátékot — az operett kishúgát —, mert ez a szülemény nem állítja különösebb feladat elé a muzsikusokat, a színészt, a közönséget. A mondást gyorsan módosítjuk: „Muzsika nélkül az élet és a színház elviselhetetlen.” Nem a kocsmában hallgatjuk a rossz muzsikát, nem, a színházban. A munka folyamán aztán kiderül, hogy nem tudunk táncolni, énekelni, s a rendező az első zenekari próbán szelíden, de tömény ironiával a hangjában megjegyezte, hogy nem ártana a műzsisikusok fölé egy táblát szereltetni a következő szöveggel: Rostillj radi!

Ne bántsátok a feketerigót, nem olyan fekete. Vagyis ne bántsuk az előadás rendezőjét, mondjunk le egyszer erről a divatos hobbiról. A rendező neve: Lányi István. A darab címe: *Jó reggelt, boldogság!* Pontosabban: Jó éjszakát, színházkultúra! Az eredeti szöveget Alekszej Arbuzov írta. Többen belesegítettek, hogy a giccs méltóbb vagy méltatlanabb megjelölést kapjon. Ez utóbbi művelet nagyobb sikerrel járt. Igen, úgy vertük a szöveget a falba, hogy szünet nélkül ordítottunk, hiszen kezünkben a kalapáccsal szándékosan a saját ujjunkat csapkodtuk. Öngyilkosság, előre megfontolt szándékkal. A fejünkre is üthettünk volna. A szöveget nem láttuk. Volt-e egyáltalán?

Lányi István barátunk örömmel felvértezve érkezett Szabadkára. Úgy hitte, hogy megbizzuk egy szép és nemes feladattal. Például kézbe veheti Bernard Shaw *Szent Johannáját*. Jónás Gabriella azért született, hogy eljuttassa az eretek-hölgyet, hogy elégessék a máglyán. Nos, nem Szent Johanna lobogott a máglyán, hanem az Arbuzov-darab a színpadon, de úgy, hogy lángjánál mindenki megpörkölődött, s a veszélytől félve mindenki a sarokba húzódott. Még a közönség is. Habár: „mi muzsikus lelkek vagyunk...”

A rendező jobb sorsra érdemes. Színháztörténeti „dolgozatai” voltak Topolyán és Szabadkán: *Anna Frank naplója* és *Osborne Komédiása*. Lányi amolyan hazárdjátékos, ingázó tehetségű rendező — ott a helye az első vonalban, ahol meghalni lehet, élhetne sokáig, ha nem tolják az orra alá minduntalan a silány árut, a MADE IN GICCS-et, a nullifikált anyagot. Hogyan manipulálni az ostoba és vékonyka történettel? Pedig a manipulálás divatos fogalom napjainkban. Használjuk az üléseken, amikor a nézők nevében ágálunk, amikor kereskedők teszik a „metilt” a pultra, de a gázálarcról megfeledkeznek. A vásárlókkal manipulálunk. Jó ez annak, aki kéri, hiszen „Rostillj radi!” Mi is a manipuláció?

„Valamely ügynek, üzletnek lebonyolítása vagy bizonyos javaknak a kezelése körül rendszerint önző érdekből alkalmazott ravasz fogás, mesterkedés”.

A műsorprogram összeállításakor figyelő szemünket a vidékre vetjük. Mert utazik a színház Pirosra, Budiszavára, Szentmihályra, Csonoplyára, Bajsára. Természetesen a parányi művelődési otthonok nem fogadják be Shakespeare-t és Brechtet, hanem — „Rostillj radi!” A vidéki szervező igénye úgyszintén többnyire manipulációs. Nem hívja községébe Németh Lászlót, de nem ám, hiszen a kasszát a zenés darab tölti, és inkább a kassza teljen meg, mint az a szegény agyacska. Az az agyonterhelt agyacska. Ez a magatartás néha kölcsönös, tehát a kínálat törvényei szerint mutatkozik a kereslet. Közönségnevelés? Ízlésformálás? A színháznak jobban kellene merítenie az írói gondolat és költészet világából, mondhatnánk nagyképpen és bátran, de ehhez hiányzik az együttlélegzés. Jobbára az ócskapiacra járunk bevásárolni, a lím-lom között turkálunk életünk és jövőnk nagy-nagy ünnepén, igen.

Szgyenerzettel néztem ezt az előadást. A légkör nyomasztó, kíserteties. A színészek egynémelyike derekasan helytállt, a másik tehetőséghez mérten játszott, rosszul játszott, a harmadik egyszerűen szabotálja a produkciót, vágja maga alatt a fát — szándékosan, gorombán, mert neki ehhez közvetlenül semmi köze, utálja, megveti, pftúj! Hát igen... Közvetlenül semmi köze, de közvetve mi együtt szavazzuk meg a műsort, meghatározzuk célkitűzéseinket, tehát tisztességes munkát,

profi hozzáállást kérhetünk számon attól a színésztől is, aki nem tud énekelni, táncolni, aki idegenkedik a műfajtól.

(Mit tettem volna én az ő helyében? Ugyanazt!?)

Milyen sors vár a giccsre? Vagy mi történik a kiváló előadásokkal? Elhanyagoltuk az *Afonyákat* — hívtak bennünket Belgrádba, Zágrádba, az *Afonyák* után a belgrádi tévé is érdeklődött — helyette a *Viktória* került szalagra! —, Eugen O'Neill *A boldogtalan hold* című drámája csak öt előadást ért meg, de Camus *Caligulája* is mindössze nyolc alkalommal került a közönség elé. *A La Mancha lovagja* — mind ez ideig talán a legjobb, legszínvonalasabb zenés produkciónk — nem sok vizet ivott Andalúziában. Szellemi társulásban tehát érthetetlenek vagyunk, így a valós siker elveszti jelentőségét, sarkában ott a giccs, amely ötvenes szériával dicsekedhet, s ez a lesújtó adat demoralizálja a széplelkűt. *A Jó reggelt, boldogság* 101%-os bukást, kudarcot ígért, s lám-lám, az ígért szép szó, ha betartják úgy jó. Betartottuk: a kijelölt előadásszámot teljesítettük, verhetjük az asztalt.

Olyan mélyen volt a színház, hogy ennél mélyebbre csak az óceánkutató sülyedhet, de az óceánkutatás lehet hobbi, tudományos munka, sport, a bűvárszakmánának nincs sok köze a színházhoz. Hát akkor miért merülünk? Vagy miért dobáljuk a vízbe azokat, akik iszonyodnak az úszástól. Epilógus: A vízbe fulló csúnya temetést kap. Ő a legyőzött és gyűlölt ellenség ismeretlen katonája. Most a szellemét is úszik el, mert az asztal körül szívesen rendeznek szeánszokat a törpék.

MIT KERESETT PETER HACKS SZABADKAN?

Ritka vendég a szabadkai színpadon O'Neill, Tennessee Williams, Arthur Miller, Csehov és Ibsen. Szabad jelzést kapott azonban Natalia Ginzburg és Peter Hacks. Hát... tiszteletre méltó az a szenvedély, amely a színházi embereket a kortárs irodalma felé irányítja, mert — ha választani lehet — inkább Hacks, mint a „nóta”. Ha a vendéget beengedtük a házba, akkor mutassuk meg a szomszédoknak.

A repertoár ismertetésénél bemagyarázták nekünk, hogy Hacks Brecht utódja, tessék a rokont szépen fogadni, szeretni, tisztelni. Jól van, gondoltam, akkor én vagyok Mark Twain unokája. Ha már szabad rokont választani.

Motelban aludtunk. A többiek ezalatt leköröztek bennünket.

Gúny vagy ironia? Mindegy. Szólásszabadság van; főleg a színházban. Mindenki mondhatja a maga bődületesen nagy szövegét. Tehát: az utód, Brecht színművei a szabadkai színpadon meleg otthonra találtak. Gondolunk most elsősorban a *Koldusopera* sikerére, de vonatkozik a fenti megállapítás a *Kurázi mamára* és a *Kaukázusi krétakörre*. Az utód bemutatkozását tehát feszült figyelemmel vártuk, mert a darab sikere ezúttal a rendező és a fiatal színészek kezében, eszében volt.

Jónás Gabriella, Korica Miklós, Balázs Piri Zoltán, Medve Sándor és a korosabb nemzedékből — Albert János. A rendező — Virág Mihály — megmagyarázta, hogy a jelen drámairóinak kimerültségét csak a színészek ötletes, szellemes, színes játéka és a rendező színpadra állítási leleményessége tarthatja magas szinten. Vagy emelheti a szokványok fölé.

Nem vártunk csodát. Pedig a mű az istenekről szól.

A tarkaesközöség valóban igazolhatja a rendezőt és a színészeket, de a mai napig sem tudjuk, hogy ki hívta, és mit keresett nálunk Peter Hacks. Több helyütt — főleg vidéken — „süket függöny” állította meg a színészek lélegzetét. Állásfoglalás nélkül lejegyzem az anekdotát, amely az *Amphitryon*hoz kötődik.

Vidéken vendégszerepelt a társulat. A művelődési otthon ablakában a plakát. Olvassa a néni a szöveget, olvassa és végül megjegyzi:

— Legalább magyarul beszélnek a színészek?

Magyarul beszéltek a színészek, helyenként nagyon szépen és értelesen, de Hacks nem melegíti a téli éjszakát és hűsít nyáron. Az író szövegétől úgy bezárkózott a néző, mint a dohányvirág nappal.

Hiába volt jó a rendezés, hiába játszottak elfogadhatóan a színészek, a közönség megmutatta a hivatlan vendégnek, hogy merre a kijárat a tartományból. Mi nem mertük megtenni. Udvarias színház vagyunk.

Vége. Szócséplés, írtam a sorokat balról-jobbra. Többre nem emlékszem, a témát kimerítettem. Hát ezért nem volt esemény az *Amphitryon*: jött, láttuk, elfelejtettük.

A SZÍNESZ MAGANÉLETE

Rejtő Jenő szavaival élve: „A lebújban vágni lehetett a füstöt.” A lebúj neve „színházi klub”, vagy „szalon”, „művészetbarátok klubja”. Megnyitotta kapuját Újvidéken, Zomborban, Zrenjaninban, Szabadkán, Kukutyinban, Hongkongban, mindenütt. A lebújban születnek a morc gondolatok és születésüknél mindenki bábáskodik — főleg az alkohol. A lebújban veszik mellükre a kígyót, melengetik a jégkockákat, és a sank mellől viszik el a színészeket a kórházba. Vagy a temetőbe.

Szívesen mondogatják, hogy a színésznek nincs „életmódszere”. Megnézi a próbatáblát, a klubban elmeséli, hogy mit nem csinált tegnap, szidja a repertoárt, az igazgatóságot, a kollégákat, az illetmény-szabályzatot és gyűlöli a hivatását. Nem csoda, hiszen olyan rondára festi.

A színész jóban van a rendezővel, a rendező a színésszel, ez bír, ez nem bír, az egyiktől az igazgató fél, a másiktól a rendező. Emelt megvették egy főszereppel, hogy hallgasson, amazt azért vették meg, hogy ugasson az ülésen. Az egyik ide nyal, a másik oda nyal és összenyaldos magának egy díjat.

Félelmetes légkör. Tehetségek temetője.

Mert a színházkultúra „palackpostája” igen fejlett. A munka testi-lelki megközelítése valami távoli. Bizon a prérin. Mi közünk hozzá?

Időközben:

A szöveg a dramaturg kezébe kerül, onnan az igazgató asztalára, elolvassa a rendező, a színész és a próbák megkezdődnek. A plakát hirdeti a bemutató napját és színre kerül az *En lenni*.

Olyan tiszta a munka hogyan-tja és miértje, mint a harmat.

Ott fent, az előcsarnokban — a színészért szurkol a közvélemény. A dramaturg a szövegért, a rendező mindenkiért. Lent a klubban folyik a szesz és tompul az agy. Az éremnek két oldala van, a színháznak több arca, vagyis álarca.

Undorító farsang. Összeesküvők klubja. Valamit meg kell szüntetni. A többség a monodráma ellen szavaz. Hát ezért nehéz egyedül járni az őserdőben. Misszionárussors.

Ők egynéhányan vállalták. Színházunk megszépült.

KÓPÉ BARÁTUNK BEMUTATKOZOTT

Mindig elszorul a szívem, megtelik félelemmel, amikor a vajdasági magyar drámairodalom védelmében lóbogtatom tetteit zászlómat. *Don Juan utolsó kalandja* Szabadkán! A hegy mégis leborult a proféta lába elé! Nem Újvidéken játsszák, nem Párizsban — ahogyan annak idején megjósoltam —, hanem szülővárosában adják elő a profik, ott, abban a városban, ahol „pajzánkodik”, hessenti az álszemérmet, szórja „elvé-

temült" mondásait, írja és festi az ördögöt a falra, hiszen nem fél tőle. Tudja, hogy nálunk az ördög igenis alszik. Miért? A Szabadkai Népszínház jegypénztáránál bérletet vásárolt a behozatali vigjátékokra.

Kópé gondosan megválogatta hőseit. Emberek ezek, akik rendelkeznek két lábbal, két kézzel, szívvel, tüdővel és azzal, amiről csak az orvosi könyvekben és a futballmérkőzéseken beszélgetnek. Pedig „az” mindig velünk van, vele járunk moziba, templomba, kocsmába. Hát akkor a színpadra is elkísérhet bennünket, nem igaz? Létezéséről csak azért sem akarunk tudni. A hálószobában is leoltjuk a villanyt, nehogy valakinek szemet szúrjon „az”. Szúrjon, igen.

Erről van szó, uraim és hölgyeim. Fő az egészség és pont.

Hogyan látta ezt a darabot a darabban a rendező? Ifj. Szabó István „alaposan megfésülte a borzasokat”, úgy vezényelt, mint egy pusztai kapitány. Mottó: „Felnőttök, ágyban vagytok már?” Majd hozzátette: „Vajon kivel?” Mert ugyebár manapság sohasem lehet tudni.

Közös fejtöréssel aztán megjelent a kulisszák mögött a „gyanakvó színész”, mert szerinte, szerintünk színházkultúra csak az lehet, ami a színházkultúra hasznára van, üdvére szolgál. A halottak névsorából hívja elő a legnagyobbakat az egyik, a Színházi Élet sárga lapjai között matai a másik. Hasonló jelenségekkel talákoztunk az *Afonyák*, a *Légszomj*, a *Vallatás* színpadravitelénél. Érdekes — *A boldogság részletre* és a *Fő a nyugalom* tetszett az ellenzéknek. Nagy szerepet játszik a színházban a korlátolt színészi gondolkodás. Az *Afonyák* Sterija-díjat kapott, s a kiváló újvidéki előadás után színészeink egynémelyike mégis nekidúvasztotta agyát a betonfalnak és megjegyezte:

— Én akkor is azt állítom, hogy a darab érthetetlen.

A mi ötágú sípunk sohasem muzsikál szépen. Nem egy a hangja.

A *Vallatást* a Szabadkai Népszínházban fedezték fel, megmentettük Gobby Fehér Gyula művét és Cseh Károlyt a könnyen feledhetőségtől. Nélkülünk csak a szobor állít emléket a forradalmárnak. A *Vallatást* sugározta az Újvidéki Rádió és atlényegítéssel ebből készült a *Fekete glóbusz* című tévéjáték. A szerepvállalás ebben a darabban becsületre, tisztességre intette a közönséget, a színészeket. S mégis — az ij kifeszült, az ellenállás a vártnál nagyobb volt. A *Vallatás* csak doppinggal jutott el a bemutatóig.

Ezek a „színházat féltő” szaktársak unos-untalan szöges cipőt húznak, csákányt markolásznak, és a hegymászó sportot Vajdaságban akarják üzni. Nem kedvezett neki az időjárás s ezért — tehetetlen dühükben — feljelentették a színházat, mert a *Don Juan utolsó kalandjával* vétettünk a szemérem ellen, a közerkölcs veszélybe került: szétvált a hamburgi kikötő függőnye. Mi váltotta ki ezt a keresztény erupciót — ma sem tudjuk. Mifajta láz szállta meg a feljelentőt, feljelentőket — örök titok.

A siker természetesen perel mindenkivel. A rendező agresszív munkakedve, munkavállalása boldog tort ült. Nem sokan mulatoztunk a házbán.

Ezért ifj. Szabó István a minap halkan megjegyezte:

— A hagyományosan szép elképzeléseket szerettem volna széjjel robbantani. A siker édes illata elkerült bennünket, mert a közönség végignézte, végigtapsolta az előadást. Szeretném megszorítani a feljelentő kezét, mert e zsenge lélek sebzetten pihegett a székén. Nagy dolog az, ha egy ártatlan színházi előadás ilyen nagy lépésre készíti a nagyérdeműt.

A színház—dologi kapcsolatok lazák, de ne keressük az összefüggéseket. Don Juan jött, megharapták, a holmit visszavarták — éljen a szerelem! Köszönjük, tetszett. A többség nemileg egészséges. Testünk-lelkünk a kor törvényeit, divatjait befogadja. Nem kell a kulcslyuk. Mi szeretjük a ... stop.

Ha így folytatom, akkor engem is átadnak a közvádlónak.

... SZERETETTEL, MEGÉRTÉSSEL, HITVALLASSAL

Utoljára a *Villámfény*nél című dráma bemutatójának alkalmából láttuk Németh Lászlót, s a friss lendülettel, örömmel tapsoló szabadkai közönség soraiban csak kevesen voltak tisztában ennek a szerzői jelenvalóságnak a heroikus nagyságával. A szó szoros értelmében heroikus fizikai és pszichikai hőstett volt ez a csöndes tiszteletadás akkor, amikor a halál szorítását a magyar irodalom nagysága csak nehezen hártotta el. Mégis ilyen súlyos fájdalommal a szívében eljött hozzánk, hogy meghajoljon a közönségnek és kezet szoritson az előadás rendezőjével, a színészekkel, akik végre — vakon tapogatózva, ügyetlenül botladozva — a kultúra hullámhosszára helyezték műsorukat. Németh László megtévesztő derűvel írta az ajándékkönyv első lapjára: „Szerepettel, megértéssel, hitvallással.”

Hiányzott belőle minden nagyképűség és ünnepélyesség. Nem tolta előtérbe a személyiségét, megjelent Szabadkán, és csak arra kért bennünket, hogy ne tagadjuk meg világnézetünket, ne áruljuk el a színházkultúrát, legyünk összeférhetetlenek mindazzal, ami gyszba borítja az örök igazságokat hirdető emberi szót.

Az előadás egyik szereplője — a giccs elkötelezettje — a sarokba vonult és hallgatott. A ráolvasás terhe alatt félreállt, kilépett közülünk. Egy másik világba távozott.

Hát volt erőnk duplázni. Németh László szellemét visszacsempesztük a szabadkai színpadra. Talán csak azért, hogy valóban ne boruljon fekete gyszba ez a szép épület. A darab rendezésével a tanács Varga Istvánt bízta meg, aki Szabadkán rajtolt s most visszajött. Színházunk új vezetői még bíznak — mi is bízunk — az emberi kapcsolat lehetőségében, a „szigetre” hívja az újvidékieket: Nagyellért Jánost és Nagyellértné Kiss Júliát. Nem azért, mert mindenkit szeretnünk kell és mert mindenkit szeretni lehet, hanem azért, hogy vezekeljünk. Jeles színművészeinknek — Nagyellért Jánosnak, Nagyellértné Kiss Júliának, Romhányi Ibolyának, Fejes Györgynek — birtokjoga van a szabadkai színpadhoz.

Csoda történt. A fehéreket kibékítettük az indiánokkal. Talán azért, mert színházunkban az újonnan érkezők, a fiatalok nem önmagukat építik a színház fölé, hanem a vállukra veszik a terhet, a szívükbe megértést lopnak be, az agyba egy másfajta tudást parancsolnak és értelmet. Több egyéni jóakarata adja az egészet. Úgy rémlik, hogy egynéhány „gólem” elpusztult a rabbi útéseitől. A színházkultúrát nem valószínűtlen tökélyre kell vezetni: elégedjünk meg a valós dolgokkal. Hittünk a színházban a *Győzelem* 25. előadása után is. Létezett, a kincs közpréda — mindenki annyit markolhatott belőle, amennyit a keze elbírt.

Varga István és a Nagyellértházaspár hazajött. Barátok közé. Kétey és gyanakvás nélkül ültünk asztalhoz és vártuk a rendező nyilatkozatát. A munka hagyantja, a megvalósítás, a stílus érdekelt bennünket, mert az anyag megjelenítése több dimenziós „képben” kínálta magát.

A rendező vallomása:

— Nem valami méltósággteljes dolog, ha Németh László szövegében veszedelmességet fedezünk fel. A színházról alkotott nézetem olyan tiszta, mint a tenger egy új bolygón. Németh László tisztán írt, olyan minden sora, gondolata, mint egy pohár víz. Vízből is lehet jó előadást csinálni, ha nem keverjük össze a borral. Semmi kétség felőle, értelmes színészekkel dolgozom ezúttal, nem bábuokkal. Mi kénytelenek vagyunk úgy tenni, úgy alkotni, ahogyan a szerző ír. Előnyünkre válik, ha Németh László szelleméből nem veszünk el semmit, inkább mellette, mint ellene. Kövessük az író, szolgáljuk, mert... Legyünk őszinték. Mi itt, ahányan vagyunk, nem tettünk mind ez ideig annyit a kultúráért, mint amennyit Németh László hagyott reánk örökségül. Térdre, kollégák! Németh László megérdemli.

Az emberi szó, az irodalom legyen a színész egyetlen mozgatója. Hányszor árultuk el az író? Embertelen előadásaink jutottak az eszembe. Ordítózás, dobolás, statisztéria, reflektor- és mikrofonmánia,

rohangelés a nézőtérén, a félremagyarázott Brecht, a megzenésített és megmesésített Shakespeare...?! Szemem előtt a sok-sok törött korsó — mert addig — addig járattuk azokat a vízfordó szamarakat a kútra, amíg a kritikusok és a közönség rájött: blöffölünk, csalunk. Makót Kongó mellé helyezük és Jeruzsálem az Északi-sarkra kerül.

A *Győzelem* a színház egyik „kulcsrendezése”. Tiszta munka, tiszta jellemek, tiszta színpadkép, egyszerű jelmezek. Nem ágaskodó színészekkel, nem díjárakat rohamozó hízelgésekkel nyert csatát a stáb — az író adta vissza.

A morális piszok is eltűnt a színpadról.

Evekig kellene tédret hajtani a szellemóriások előtt. Létező és nem létező színpadi bűneinkért vezekelni kell. Szép képi kompozíció: az aranyásó keresi az aranyt és nem fordítva.

MÁSKOR HOZZANAK JOBB DARABOT

Marjan Bevč vendégrendező Federico Garcia Lorca *Bernarda Alba háza* című drámájából a nézőtér irányába — és egy kicsit saját magának — küldte az emberi üzenetet, sikolyt, s ez a sikoly, a darab töményített tartalma mindenkihez szólt: fajra, nemre, korra való tekintet nélkül. Lorca tananyag, régóta vártuk. Az emberi önvizsgálat önkínzó szenvedélye bontakozott ki Hupkó István nagyszerű dísletében és a mi senioraink és a senioritáink fegyelmezetten hittek a spanyolnak és a rendezőnek.

Makacsul szép előadás volt — fellelhető hibái ellenére. A bemutatót követően aztán hallok a „szellem” furcsa szolamát:

— Tetszett az előadás, nagyon tetszett, különösképpen a rendezés és Jónás Gabriella játéka, de felháborított a rendezőnek a viselkedése. Mi megadtuk neki a tiszteletet, estélyi ruhában tapsoltuk vissza a színésznőket az előadás végén, és látni akartuk a tehetséges rendezőt. Erre a fiatalember farmernadrágban jelenik meg a nyilvánosság előtt. Ez arcátlanság. Milyen templom tehát a színház?

Nem szállok vitába a nézővel. A rendezőnek pedig azt ajánlottam, hogy legközelebb — ha kitapsolják — vigye ki a színpadra a fekete öltönyét, a keménygallért, a fekete cipőket, a nyakkendőt. Ő maradjon a kulisszák mögött.

Színház és közönség. Vita és elmélet. A néző elvitathatatlanul önrendelkezési joggal tapsol vagy nem tapsol. A néző a színház legértékesebb adománya. A nézőtér nem alvilági hely — ezt mondta mindig Juhász Ferenc, a zrenjanini színház igazgatója és rendezője. Hogyan kezeljük tehát saját lelkünket, mit csináljunk a lelkünkéből fakadó keسرűség cseppjeivel, amikor például...

Vidéken történt. A községi szervező hosszas rábeszélés után bemondta a telefonba, hogy „minden rendben van, jöhet a színház a Lorca-dramával”. Mindennapos jelenségek mestersége a színház. A *Bernarda Alba háza* színpadot kap vidéken. Az első sorban elengedhetetlenül ott ülnek a rendbontó fiatalok. Hasonló „összejátszásban” volt részem a *Vallatás* esetében. A súlyos dráma egy-egy jelenetébe beleszólnak, az eseményeket magánélete szempontjából kommentálja, tanácsot ad a színésznőknek, letegezi őket, bizalmaskodik, nevet, káromkodik. Ilyképpen „éli” át a darabot. A nézőtérén, az ajtónál senki sem mozdul. Kidobó ember nem működik, ez nem kocsmá, nem futballpálya. A helyi szervező a vállát vonogatja:

— Mászor jöjjenek jobb darabbal — mondja. A rendbontóval együtt elküldhetnénk őt is a sivatagba követ fejteni, de nem mozdulnak.

Vége az előadásnak. A közönség — a rendbontók is — tapsol. Vastaps a javából. Egyik színésznőnk megtiltja a műszakinak, hogy felhúzza a függőnyt. A taps után néma csönd, majd hazamennek a nézők. Elmúlt egy nap.

A színésznő ül a sarokban és zokog. Nemcsak őt „verték” meg a színpadon. Tartományunkban Lorcát újra és újra a vesztőhelyre viszik.

Es hova menjünk panaszainkkal? A közönség tapsolt.

LATVANYCENTRIKUS SZÍNHÁZ

Mindig áldozatul estünk annak a hiedelemnek, hogy a közönség tőlünk valami újat vár, mindig azzal tömik az agyunkat, hogy csak abban az esetben tudunk lépést tartani a nagyokkal, ha át vesszük az új irányzatokat, ha nem az író talmácsoljuk, hanem a rendezőt.

Virág Mihály színházunk nagy egyénisége. *Biedermann és a gyűjtőgatók*, *Koldusopera*, *Légszomj*, *Afonyák*, *Caligula* az egyik oldalon; *A becsapott menyasszony*, *Jókedvemben vettelek el*, *Legénylakás*, *Imbroszi boszorkány*, *II. Richard* a másikon.

Ujból lejegyzem: Virág Mihály keze alól ragyogó munka hagyta el a próbatermeket. Ő rendezte egyben színházunk legrosszabb előadásait is. Mi lehet ennek az oka? Miért tér át a maraton futó időnként rövidebb távra, miért gyűjt gyertyát ott, ahova a rejtegetnivaló holmit tároljuk? Szeretnék a lelkébe látni, keresem vele évek óta a kapcsolatot, magyarázok meg egymásnak a világot és tegyük fel a kérdést: Hol szorít?

Egy-egy rendező határozza meg a színház életének irányát, de ha a rendező két irányba fut, akkor az együttthaladás lehetetlen. Az egyik arra trappol, a másik amarra. Szellemi-művészi összetartozás nélkül sohasem érünk célba. A helyzet menthető, senki sem fuldoklik, ha a széjjelhúzó erővonalakat egymást gazdagítva felújítjuk, összevonjuk, egy gombolyagba tömörítjük, de ehhez valakinek engedményeket kell tennie. Sajnos, általában az azt szoktuk mondani, hogy a rendező nem szereti a színészeket, a színészek nem szeretik a rendezőt és pont. Siker esetén a rendező a babér, a bukásért a színészt teszik felelőssé.

Tudja az ördög. Van ebben valami, mert mindenki a saját lovát veri és dicséri. A gebét is — de érjen be a célba.

Hát ilyen hangulatban folytak a *Galicía* próbái. Mit kerteljek? Nagyon untuk a dolgot, több mint nyolcvan próba. Untuk a darabot, a technikai részleg tehetetlenségét, a karmester nélkül maradt zenekar tanácsatlanságát, a statisztéria fegyelmezetlenségét. Pedig a rendező ezáltal felgyűrt ingujjal vagdosta bele a fejszóját a Krleza-rönkbe. Bizonyító eljárásnak szánta a bemutatót. A színészek eflordultak.

A próbák egyikén aztán megjelent Mák bácsi, a színház nyugdíjas tüzoltója. Fapuskát kapott a kezébe, mert katoná lesz ő, a monarchia közkatona, aki majd egyszer-kétszer átszalad a színpadon és meghal. Lelövik a főszereplőkkel együtt. Nos, ez a Mák bácsi sohasem késett a próbákról: Mák bácsi egy színházi álomlovag. Szó nélkül teljesítette a parancsokat — hiszen közkatona volt. Coca-Colát és pálinkát hozott a színészeknek, figyelt a rendezőre, játszott jól-rosszul. Profimunkát végzett.

Elnéztem a rogyadozó bácsikát, aki harminc esztendeje ott áll a függönyhúzó mellett vigyázva a ház szárazságára. Pedig nem egy esetben égett a ház, de alaposan. A csörlők nem mentik meg a leégett produkciót. Néztem az öreget és magamba szálltam. Ha a színház minden alkalmazottja ilyen alázattal venné kezébe azt a fapuskát... Ha egyszer valamennyien lemondanánk a rangról, morgás és zokszó nélkül, ha... Igen, akkor megszülethetne az a várva várt élmény, amelyre a néző ráhangolódhatna.

Csiriz nélkül állt össze a *Galicía*. Külső tagok, zenekar, „kis- és nagy színészek”, az írott szó és a rendezői rátétel: csupa mozaik. A *Galicía* szétesett.

Egy Mák bácsi nem csinál nyarat. A díjak részben rehabilitáltak bennünket, de a királynő hírnöke elkésett. A fej a fűrészporba hullott.

Esti szorongásaimat vettem papírra. A színház szép óráiba bele-szórta a feketét. Ezzel együtt színház a színház. Együtt vállaljuk gondolom, a kéményseprő szerepét is.

Ha nem így van, volt, akkor tévedtem. Ha így van, volt, akkor is tévedtem. Ettől izgalmas a színház: a tévedések vígjátékától és a tévedések tragédiájától.